

Міщенко Сергій Петрович,

к.е.н., старший викладач Української державної академії залізничного транспорту

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Стаття присвячена викладенню концептуальних аспектів економічної безпеки підприємств в ринковій економіці.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, система, принципи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах планової економіки, коли переважала державна форма власності підприємств, держава жорсткими централізованими адміністративними заходами регулювала економічні процеси. Такі явища, як несумлінна конкуренція, промислове шпигунство, корупція, тіньова економіка, мали місце, але в значно менших масштабах, ніж у даний час. У той час підприємствам не було необхідності надавати пильну увагу забезпеченню своєї економічної безпеки. Держава, шляхом перерозподілу створеного національного доходу, надання пільг, дотацій, субсидій, штучно підтримувала навіть збиткові підприємства.

Перехід до ринкової економіки, поява значної кількості підприємств різноманітних організаційно-правових форм, що базуються на різних формах власності, поява різноманітних способів конкурентної боротьби, недосконалість законодавчої бази, слабкість державних структур, покликаних створити нормальні умови для розвитку бізнесу, поставили суб'єкти господарювання в умови, коли вони вимушені приділяти значну увагу питанням забезпечення своєї економічної безпеки. У сучасній економічній ситуації виробничі одиниці мають повну економічну самостійність. Вони самі визначають свою економічну політику, формують портфель замовлень, організують виробництво і збут продукції, відповідають за результати господарської діяльності. Усе це актуалізує проблему забезпечення економічної безпеки бізнесу в сучасних умовах.

Ця проблема актуальна і для підприємств залізничного транспорту, які на сьогоднішній час функціонують в умовах постійного впливу зовнішніх погроз. Будучи найбільшими суб'єктами господарювання, які впливають на ефективність діяльності промислового, сільськогосподарського, будівельного та інших секторів економіки України, відчувають дію багатьох негативних факторів, а саме: неефективної державної політики в галузі транспорту, зменшення обсягів державного фінансування галузевих проблем, збільшення конкуренції з боку автомобільного транспорту тощо. В таких умовах актуалізується проблема забезпечення їх економічної безпеки, управління нею.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У зарубіжній та вітчизняній науці і практиці накопичений значний досвід наукових досліджень з питань економічної безпеки підприємств (Лянной Г., Компаков П., Шевченко І., Шемасва Л. та ін.), де докладно розкриваються стратегія управління нею, методичні основи формування підрозділів реалізації економічної безпеки на підприємствах, комплексні підходи до її оцінки тощо.

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. Проте деякі аспекти економічної безпеки підприємств у сучасних умовах розвитку економіки залишилися недостатньо розкритими.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження концептуальних основ економічної безпеки підприємств у сучасних умовах функціонування.

Основний матеріал. Як стверджує Шемасва Л.Г., зміст економічної безпеки підприємств розкривається через забезпечення реалізації стратегічних інтересів підприємства на основі використання можливостей зовнішнього середовища із застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища (рис. 1) [1]. Отже, під економічною безпекою суб'єкта господарювання пропонує вважати характеристику суб'єкта господарювання, яка відображає його здатність реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище.

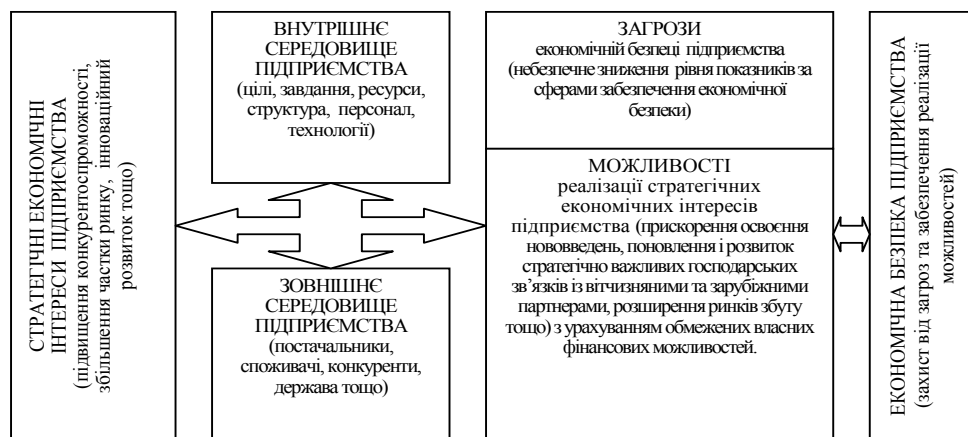

Рисунок 1 – Взаємозв'язок між стратегічними економічними інтересами підприємства та забезпеченням економічної безпеки

Економічна безпека підприємства, за визначенням Лянного Г. [2], – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізаційних чинників. До зовнішніх загроз і чинників належать: протиправна діяльність кримінальних структур, конкурентів, фірм і фізичних осіб, що займаються промисловим шпигунством або шахрайством, неспроможних ділових партнерів, раніше звільнених за різну провину співробітників підприємства, а також правопорушення з боку корумпованих елементів з представників правоохоронних органів і органів контролю. До внутрішніх загроз і чинників належать дії пасивності (у тому числі умисні і ненавмисні) співробітників підприємства, що суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідком яких можуть бути нанесення економічного збитку компанії, витік або втрата інформаційних ресурсів (у тому числі відомостей, що становлять комерційну таємницю), підлив її ділового іміджу в бізнес-колах, виникнення проблем у взаємостосунках з реальними і потенційними партнерами, конфліктних ситуацій з конкурентами, правоохоронними органами і органами контролю тощо. Кількісний і якісний аналіз наведених вище загроз дозволяє зробити висновок про те, що надійний захист економіки будь-якого підприємства можливий лише при комплексному і системному підході до його організації.

Враховуючи спектр можливих загроз економічної безпеки організації, захисту підлягають всі види ресурсів, що залучаються для досягнення економічної і соціальної мети організації. Виділяють такі напрями:

- фізичну безпеку об'єктів підприємницької діяльності: будівель, споруд, машин, механізмів, товарних запасів, сировини, фінансових ресурсів;
- інформаційну безпеку, захист інформаційних мереж, ресурсів, програмних засобів, а також об'єктів інтелектуальної власності та інших нематеріальних активів, включаючи майнові інтереси учасників підприємницької діяльності;
- юридичну безпеку, під якою розуміється компетентне оформлення порядку і умов здійснення діяльності;
- безпеку персоналу, техніку безпеки, особисту безпеку підприємця, топ-менеджменту, безпеку ділових відносин.

Забезпечення економічної безпеки виробничої діяльності вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки, метою функціонування якої є своєчасне виявлення і запобігання небезпекам і загрозам, забезпечення досягнення підприємством мети діяльності. Реалізація даної мети відбувається на основі вирішення цілого комплексу завдань, серед яких – виявлення реальних і прогнозування потенційних небезпек і загроз, знаходження способів запобігання їм, ослаблення або ліквідації наслідків їх дії, аналіз зусиль і засобів, необхідних для забезпечення безпеки підприємства, тощо.

Систему економічної безпеки підприємства можна визначити як взаємозв'язану сукупність спеціальних структур, засобів, методів і заходів, які забезпечують безпеку бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз. У цьому контексті систему можна охарактеризувати комплексом управлінських, страхових, правових, економічних, охоронних, режимних, судово-правових та інших заходів із захисту бізнесу від незаконних посягань, мінімізації або уникнення матеріальних та інших утрат [3].

До основних завдань системи економічної безпеки підприємства належать:

- захист законних прав і інтересів підприємства і його співробітників;
- збір, аналіз, оцінка даних і прогнозування розвитку обстановки;
- вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу;
- виявлення, попередження і припинення можливої протиправної та іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеці;
- забезпечення збереження матеріальних цінностей і відомостей;
- отримання необхідної інформації для розроблення найбільш оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики економічної діяльності компанії тощо.

Основними принципами, впровадження яких у систему безпеки підприємства підвищить її ефективність, є [4]:

1) системність – створення такої системи безпеки, яка забезпечила б захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації, різних сфер діяльності від небезпек і загроз, форс-мажорних обставин. У забезпеченні безпеки підприємства повинні брати участь всі співробітники підприємства. Організаційною формою комплексного використання сил і засобів повинна стати програма забезпечення безпеки підприємства;

2) своєчасність – виявлення різних деструктивних чинників, вживання заходів щодо запобігання їхній шкідливій дії і нанесення збитку підприємству;

3) безперервність – система безпеки повинна бути побудована так, щоб вона діяла постійно, захищаючи інтереси підприємства в умовах ризику;

4) плановість – організованість у функціонування системи безпеки. Діяльність щодо забезпечення безпеки організовується на основі єдиного задуму, визначено в комплексній програмі та конкретних планах за окремими напрямками і підвидами безпеки.

До основних елементів системи безпеки підприємства належать: 1) захист комерційної таємниці і конфіденційної інформації; 2) комп'ютерна безпека; 3) внутрішня безпека; 4) безпека будівель і споруд; 5) фізична безпека; 6) технічна безпека; 7) безпека зв'язку; 8) безпека перевезень вантажів і осіб; 9) екологічна безпека; 10) конкурентна розвідка тощо.

Методика побудови системи економічної безпеки підприємства охоплює такі етапи:

- вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;

- аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;

- аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;

- моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розроблення плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка пропозицій щодо удосконалення системи економічної безпеки (у т.ч. створення служби безпеки на підприємстві, якщо такої не існувало, чи системи безпеки на її базі, визначення механізмів її забезпечення та розроблення організаційної структури управління системою), розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (бюджет);

- затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання;

- формування нової системи економічної безпеки;

- оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення.

Основне значення системи економічної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності та ефективності є:

- забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження і примноження фінансів і матеріальних цінностей;

- попередження кризових ситуацій, у тому числі різних надзвичайних подій, пов'язаних з діяльністю «зовнішніх» або «внутрішніх супротивників» [5].

Проблеми власної економічної безпеки виникають перед кожним підприємством не тільки в кризові періоди, але й під час роботи в стабільному економічному середовищі, комплекс вирішуваних при цьому цільових завдань має істотну відмінність.

У режимі стійкого функціонування підприємство при вирішенні завдань економічної безпеки акцентує головну увагу на підтримці нормального ритму виробництва і збуту продукції, на запобіганні матеріальному чи фінансовому збитку, на недопущенні несанкціонованого доступу до службової інформації і руйнування комп'ютерних баз даних тощо. У кризові періоди розвитку найбільшу небезпеку для підприємства становить руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного і кадрового) як головного чинника життєдіяльності підприємства, його можливостей.

Головний комплекс проблем і основні причини поточного неблагополуччя багатьох

промислових підприємств приховуються в: незатребуваності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, у її низькій конкурентоспроможності; недоступності інвестиційних ресурсів; митних і валютних бар'єрах тощо. У цей час необхідне розроблення стратегії економічної безпеки, яке повинна містити:

- характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства;
- визначення і моніторинг чинників, що зміцнюють або руйнують стійкість його соціально-економічного положення на короткострокову і середньострокову перспективу;
- розроблення економічної політики, що охоплює механізми обліку, які впливають на стан економічної безпеки чинників; напрями діяльності підприємства щодо реалізації стратегії.

Організаційними заходами, що забезпечують реалізацію стратегії економічної безпеки, є: 1) створення координаційного центру на чолі з керівником організації, оперативним органом якого є служба безпеки; 2) розроблення і затвердження наказом по підприємству нормативно-методичного забезпечення стратегії; 3) ресурсне забезпечення і цільове використанням ресурсів.

Комплексна система економічної безпеки підприємства – це комплекс взаємозв'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних або юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних утрат та забезпечення економічного зростання в майбутньому.

Основними групами заходів, які здійснюються керівництвом підприємства в процесі управління економічною безпекою, є такі:

а) кадрові – система заходів для усунення ризиків у зв'язку з володінням певною частиною персоналу інформацією, що може розцінюватися як комерційна таємниця, недостатнім кваліфікаційно-освітнім рівнем працівників, помилками та зловживаннями (управління кадровими ризиками, вдосконалення кадрових технологій);

б) інформаційно-аналітичні – система заходів, що проводяться з метою прийняття ефективних та дієвих управлінських рішень, що стосуються стратегії і тактики розвитку підприємства; прийняття превентивних заходів і попередження реальних та можливих загроз економічній безпеці;

в) фінансово-економічні – система заходів, до яких належать: забезпечення економічної ефективності господарської діяльності суб'єкта господарювання; забезпечення фінансової стабільності та фінансової незалежності; забезпечення високої конкурентоспроможності продукції, товарів та послуг на основі ефективного менеджменту та маркетингу фірми тощо;

г) правові – дії, спрямовані на відслідковування нових законодавчих актів, що приймаються у сфері економічної безпеки, та активне застосування усіх законів та підзаконних актів України у боротьбі за інтереси конкретного суб'єкта господарювання;

д) техніко-технологічні – заходи, спрямовані на досягнення відповідного рівня освоєння виробничої потужності, інноваційну політику підприємства, своєчасне оновлення основних виробничих фондів тощо;

е) ресурсні – система заходів, що проводяться з метою забезпечення виробництва основними ресурсами: фінансовими, матеріальними, трудовими та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок. Не

Розділ 4 Проблеми управління інноваційним розвитком

претендуючи на вичерпність аналізу, слід зробити висновок, що розкриті концептуальні аспекти економічної безпеки підприємства доводять необхідність формування системи її забезпечення на підприємствах України, що вплине на ефективність їх функціонування у мінливому навколишньому середовищі.

1. Шемаєва Л.Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. ... д-ра. екон. наук / Л.Г. Шемаєва. – К., 2010. – 39 с.
2. Лянной Г. Система экономической безопасности предприятия / Г.Лянной // ВОР – журнал о личной и коммерческой безопасности. – 2006. – №7. – С. 16-19.
3. Коробчинський О.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 41-45.
4. Колпаков П.А. Концептуальные основы экономической безопасности фирмы : автореф. дис. ... канд. екон. наук / П.А. Колпаков. – М., 2007. – 25 с.
5. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства / І. Шевченко // Наука молода. – 2010. – №10. – С. 178-181.

С.П. Мищенко

Концептуальные аспекты экономической безопасности предприятий в рыночной экономике

Статья посвящена изложению концептуальных аспектов экономической безопасности предприятий в рыночной экономике.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, система, принципы

S.P. Mishenko

Conceptual aspects of economic safety of enterprises in a market economy

The article is devoted to exposition of conceptual aspects of economic safety of enterprises in a market economy.

Keywords: economic safety, enterprise, system, principles

Отримано 22.03.2011 р.